

Marek Bodziany⁴³⁵

SPOŁECZEŃSTWO EGIPITU PO UPADKU RZĄDÓW MUBARAKA. „EGIPSKI SEN O DEMOKRACJI” CZ. 2.

***Streszczenie:** Artykuł jest kontynuacją zagadnień poruszanych w jego pierwszej części w I tomie „Społeczeństwo a wojna. Wojna – kryzys – bunty mas”. Poruszone w nim kwestie dały podstawę do analizy obecnej sytuacji społecznej, politycznej i gospodarczej oraz pozwoliły na sprecyzowanie tezy o przyszłości społeczeństwa egipskiego, uwikłanego – jak się zdaje – w nieustanną transformację, poszukującego przyszłości w nowych realiach parademokracji. Analiza społeczeństwa opiera się na zmianie w strukturze społecznej oraz gospodarce Egiptu.*

***Słowa kluczowe:** „Lotosowa Rewolucja”, „Egipska Wiosna Ludów”, transformacja, społeczeństwo Egiptu*

WSTĘP

„Egipski sen o demokracji” – oto fraza zawarta w tytule, która już w swej pierwotnej formie daje podstawy do refleksji zawartej w pytaniu: dlaczego o egipskiej demokracji mówi się, że jest utopią, snem czy parademokracją? Prawdopodobnie to efekt wydarzeń, jakie miały i nadal mają miejsce w tym państwie na skutek wieloletniej polityki wewnętrznej, ograniczającej swobody obywatelskie i narzucającej społeczeństwu nowe standardy życia. Mówiąc krótko, to efekt braku przygotowania Egipcjan do demokracji, która pojawiła się nagle i zaskoczyła większą część społeczeństwa, przyzwyczajonego do dyktatury, kontroli i paradoksalnie wszechobecnej korupcji, dającej również niższym klasom społecznym możliwość czerpania zysków. Fasadowość demokracji egipskiej to również sfera kultury, bowiem wysokokontekstowe kultury, do jakich w świetle typologii Edwarda Halla należy Egipt, nie wykazują predyspozycji do funkcjonowania w systemach demokratycznych. Nie są predysponowane do kanonów życia społecznego, ukształtowanych w państwach zachodnich, a także do gospodarki wolnorynkowej. To tylko ogólny opis czynników, jakie prawdopodobnie nadal wpływają na brak precyzyjnego ukierunkowania społeczeństwa egipskiego na tory demokracji. Zdaje się również, że demokracja jest tym bardziej nierealna, im dłużej Egipt przeżywać będzie recesję gospodarczą, która wciąż nęka to państwo, gdyż bez poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego obywateli nie ma szans na budowanie nowoczesnego społeczeństwa demokratycznego.

---

⁴³⁵ Marek Bodziany – podpułkownik Wojska Polskiego, doktor socjologii, adiunkt w Zakładzie Socjologii Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych, Redaktor Naczelny Wydawnictwa WSOWL oraz Zeszytów Naukowych Ruchu Studenckiego.

Spójrzmy zatem na Egipt z perspektywy otoczenia politycznego, w jakim również doszło do mniej lub bardziej burzliwych przemian na początku XXI wieku. Fala niepokoju społecznych i buntów mas przetoczyła się przez terytoria: Tunezji, Arabii Saudyjskiej, Jordanii, Maroka, Jemenu, Syrii, Iranu, Libii oraz Libanu. Wspólnym mianownikiem owych niepokoju było ich źródło, czyli młode społeczeństwo, niezadowolone z panującej biedy, bezrobocia oraz braku perspektyw dla rozwoju, nie tylko dla ludzi wykształconych, ale wszystkich warstw i klas społecznych.

Rodzi się zatem pytanie: dlaczego właśnie pod koniec pierwszej dekady XXI wieku nastąpiło przesilenie i społeczeństwa arabskie postanowiły zmienić swój los? Można *a priori* założyć, że o przemianach zdecydował czynnik ekonomiczny, który mocno ugodził w poziom życia w państwach arabskich, a także zachwiał ich pozycję ekonomiczną na świecie. Punktem zwrotnym dla przemian społeczno-ustrojowych był kryzys 2008 roku, którego konsekwencją były trudności kredytowe oraz obniżenie ceny ropy naftowej na rynkach światowych. Niemal równoległe następowała recesja wewnętrzna, wynikająca ze spadku dochodów z turystyki i wpływów do budżetów transferowanych dzięki pracującym poza granicami obywateli⁴³⁶. Skala kryzysu w poszczególnych krajach była zróżnicowana i uzależniona od charakteru gospodarki. W mniejszym stopniu kryzys dotknął kraje, które swój potencjał gospodarczy opierają na zyskach z wydobycia i przetwórstwa ropy naftowej. Natomiast w państwach, których gospodarka oparta była w znacznej mierze na turystyce, sytuacja znacznie się pogorszyła. Przykładem jest Egipt, który w latach 2008-2009 odnotował kilkunastoprocentowy spadek dochodów⁴³⁷. Kryzys światowy odbił swoje piętno na gospodarce państw arabskich, których słaba kondycja przełożyła się na wysoką stopę bezrobocia, w zależności od państwa oscylującą wokół 20-30%⁴³⁸.

Czynniki zewnętrzne (jak np. kryzys światowy) to tylko jedna z pierwotnych przyczyn „Arabskiej Wiosny”. Odnosząc się do Egiptu, warto podkreślić, że jedną z przyczyn „Lotosowej Rewolucji” były niepokoje w innych państwach arabskich, które stały się swoistym bodźcem – iskrą na prochu, rzuconą na podatne do wybuchu społeczeństwo Egiptu. Mamy tu do czynienia z „efektem do-

⁴³⁶ *Regional economic outlook: Middle East and Central Asia*, IMF, Październik 2009, s. 1-2.

⁴³⁷ Zob. *World Tourism Barometr*, United Nations World Trade Organization, vol.7, no. 2, June 2009.

⁴³⁸ Zob. *Arab Human Development Report. Challenges to economic security*, UNDP, New York 2009, <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2009e.pdf> [dostęp z dnia: 04.04.2012]. Zobacz też: J. Zając, *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2010, s. 108. Na początku lat osiemdziesiątych stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie 8%, by po dwóch dekadach osiągnąć poziom 15%. Istnieją kraje, w których wynosi ona blisko 30% (Algieria, Jemen). Wskaźnik bezrobocia w państwach arabskich należy przy tym do najwyższych na świecie. W połowie pierwszej dekady XXI wieku światowa średnia stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie 6,3%. W kilku krajach arabskich, jak chociażby w Egipcie, bez pracy pozostaje blisko połowa osób poniżej 25. roku życia. Z poziomem bezrobocia wiąże się też kwestia niskiej jakości siły roboczej. Konsekwencją jest niewielki wzrost wydajności pracy, który w latach 90. wynosił 0,7% i należał do najniższych na świecie.

mina”, w którym Egipt stanowił kostkę pobudzoną do działania przez inne (w tym przypadku Tunezję) i oddziałującą na zryw w innych państwach, jak np. w Libii czy w Syrii.

Zarówno kryzys, jak i polityka wewnątrz oraz korupcja, a także skala nierówności społecznych i bieda wpłynęły na bunt mas w tym państwie. Fale niezadowolonia, szczególnie widoczne wśród młodej części społeczeństwa egipskiego, stały się preludem do wybuchu rewolucji nazwanej „Egipską Arabską Wiosną” lub „Lotosową Rewolucją”. Właśnie ta część społeczeństwa stała się kołem zamachowym przemian, a zarazem filarem budowania demokracji na wzór zachodni.

1. ENDOGENICZNE CZYNNIKI „LOTOSOWEJ REWOLUCJI”

„Egipska Arabska Wiosna” różni się od buntów, jakie wybuchły w innych państwach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Różnice tkwią głównie w założeniach i celach, do których dążyli obywatele Egiptu. Można rzec, że podobne przesłanki stały się przyczyną rewolucji w Tunezji czy w Maroku, jednak w egipskiej transformacji kryje się pewien kulturowy niuans – dość duży wskaźnik swobody religijnej i pewnego rodzaju sceptycyzm islamski. Społeczeństwo Egiptu preferuje raczej własność prywatną i godny poziom życia niż fundamentalizm religijny. Mamy tu do czynienia z pewnym „endemitem świata arabskiego” o specyficznej strukturze społecznej, kulturze, religii, a także – co istotne – gospodarce.

Egipt nie bez powodu został nazwany „bogatym państwem biednych ludzi”, o czym świadczy poziom wpływów do budżetu państwa za czasów rządów Mubarak, chociażby z tytułu ceł na towary przewożone przez Kanał Sueski – około 30 mln \$ dziennie czy z turystyki. Przyczyną paradoksu ekonomicznego było to, że gospodarka Egiptu funkcjonowała dwutorowo – jako państwowa i prywatna, dająca władzy możliwość budowania własnej potęgi finansowej. Protesty, które rozpoczęły się w styczniu 2011 r., miały między innymi podłoże ekonomiczne, a także były efektem frustracji powstałych wiele lat wcześniej, wynikających z rabunkowej gospodarki elit rządzących, wszechobecnej korupcji i autorytarnych rządów elity, skupionej przy Hosnim Mubaraku. Jak wspomniano, niezadowolenie wykazywali głównie młodzi ludzie, zwykle przed 30. rokiem życia, pozbawieni szans na własny rozwój, godne warunki do życia i swobody obywatelskie. To oni byli główną siłą społeczną.

Warto podkreślić, że okres poprzedzający rewolucję to czas tworzenia się nowej struktury społecznej, w której dość powszechna stała się nowa klasa społeczna, scharakteryzowana jako „uboga klasa średnia” lub „nowy proletariatus Bli-

skiego Wschodu”⁴³⁹. To właśnie jej działania (oprócz młodego społeczeństwa) miały największy wpływ na rozwój wydarzeń⁴⁴⁰.

Jednym z czynników endogenicznych rewolucji jest powojenna historia państwa. Egipt jest krajem, w którym nigdy nie panował ustrój demokratyczny. Od roku 1952 panowała w nim pewnego rodzaju dyktatura, ukształtowana dzięki siłowemu przejściu władzy przez Stowarzyszenie Wolnych Oficerów. Egipt Gamala Abd an-Nasira, piastującego urząd prezydenta w latach 1954-1970, stał się inspiracją dla autorów licznych przewrotów wojskowych. Wielu dyktatorów usiłowało kopiować styl i charyzmę egipskiego przywódcy, z reguły z mizernym skutkiem. Godne podkreślenia jest to, że w kraju, który stanowił niejako wzorzec zmiany politycznej, nie doszło do kolejnego przewrotu wojskowego⁴⁴¹. Do upadku rządów Mubaraka Egipt formalnie był republiką prezydencką, ale faktycznie kolejni prezydenci sprawowali w nim dyktatorskie rządy, przekazywane na zasadzie dziedziczenia. Właśnie między innymi wizja przekazania władzy synowi Mubaraka wpłynęła na nasilenie się niepokojów w państwie⁴⁴². Na niezadowolenie mas miały istotny wpływ również wyniki przeprowadzanych w 2009 roku wyborów.

Nadzieje na demokrację kolejny raz stały się utopią, szczególnie w obliczu groźby bankructwa państwa i braku zaufania na rynkach zagranicznych. W tym czasie w ubóstwie żyło ponad 60% społeczeństwa, a bez pracy pozostawało około 30%⁴⁴³ siły roboczej, szczególnie młodej części społeczeństwa. Na domiar złego niski wskaźnik PKB *per capita* (tylko 6,5 tys. \$) oraz okresowe pomniejszanie transferu kapitałów w obrocie narodowym były kolejnymi punktami buntu. Zła sytuacja gospodarcza i brak perspektyw dla młodzieży stały się początkiem przemian⁴⁴⁴.

⁴³⁹ Zob. A. Bayat, *A new Arab street in post Islamist times*, „Foreign Policy Magazine”, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/26/a_new_arab_street?sms_ss=facebook&at_xt=4d4119cb73745d52%2C2 [dostęp z dnia: 04.04.2014]; E. Goldstein, *A Middle Class Revolution*, [w:] M. Lynch (red.), *Revolution in The Arab World Tunisia, Egypt, and the unmaking of an era*, Foreign Policy, 2011, s. 66-72, <http://observationofalostsoul.files.wordpress.com/2011/03/revolution-in-the-arab-world.pdf> [dostęp z dnia: 05.04.2014].

⁴⁴⁰ A. Ragoda, *Iran 2009, Egipt 2011 – złudne podobieństwa*, [w:] K. Górak-Sosnowska, K. Pachniak, *Bunt czy Rewolucja? Przemiany na Bliskim Wschodzie po 2010 roku*, Łódź 2012, s. 139-141.

⁴⁴¹ R. Bania, M. Woźniak, K. Zdulski, *Rewolucje w świecie arabskim aspekty polityczne, społeczne i humanitarne*, Wydział Informacji O Krajach Pochodzenia, Urząd Do Spraw Cudzoziemców, grudzień 2011, s. 9.

⁴⁴² Zob. G. Essam El-Din, *Businessmen to Run Parliamentary Business*, „Ahramonline”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/2466/Egypt/Politics-/Businessman-to-run-parliamentary-business.aspx> [dostęp z dnia: 04.04.2013]; S. J. King, *Sustaining Authoritarianism in the Middle East and North Africa*, „Political Science Quarterly”, Vol. 122, No. 3/2007, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/20202887?uid=3738840&uid=2&uid=4&sid=21101869371433> [dostęp z dnia: 05.04.2014].

⁴⁴³ Zob. *The World Factbook 2012*, Central Intelligence Agency, Washington 2012, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> [dostęp z dnia: 14.04.2014].

⁴⁴⁴ J. Zając, *op. cit.*, s. 79-80. W latach 90. XX wieku średni wzrost gospodarczy w państwach arabskich wynosił 3,3% w skali rocznej. Wzrost gospodarczy w przeliczeniu na jednego mieszkańca kształtował się na poziomie 1,3%, co oznacza, że był wyższy jedynie od regionu Afryki Subsaharyjskiej i Azji Środkowej. Z kolei w latach 1980-2004 realny wzrost PKB w krajach arabskich wzrósł o zaledwie 6,4%, co daje 0,5% w skali rocznej. Bliski Wschód posiada również jeden z najniższych wskaźników napływu bezpo-

Warto zwrócić uwagę na kilka faktów ekonomicznych, które oprócz bezrobocia i bankructwa państwa w decydujący sposób wpłynęły na wybuch „Lotosowej Rewolucji”. Jednym z nich był wzrost cen żywności, który najbardziej ugodził w najbiedniejszych, czyli 40% osiemdziesięciomilionowego, egipskiego społeczeństwa, żyjącego za równowartość 2 dolarów dziennie. Innym czynnikiem był niezmienny od 27 lat poziom zarobków, które kształtowało 51 euro minimalnego wynagrodzenia⁴⁴⁵. Taki stan rzeczy przy rosnących cenach żywności w sposób naturalny spowodował protesty społeczne. Skalę frustracji Egipcjan umocniły prognozy szwajcarskiego banku UBS, który wyliczył, że kairczycy stali się najbardziej zapracowanymi mieszkańcami światowych metropolii. W świetle oceny na pracę musieli przeznaczać 9,2 godziny dziennie, podczas gdy w przeciętnej metropolii na świecie pracuje się przez 7,3 godziny. Już rok przed wybuchem „Lotosowej Rewolucji” egipski ekonomista Hamdi Abd al-Azim ostrzegał, że jeśli ceny żywności nadal będą rosły w tym tempie, ludzie wystąpią przeciwko rządowi. Przewidywania się sprawdziły, bo już w maju 2010 roku doszło w Kairze do pierwszych wystąpień przeciwko rządowi, co pozostało bez odzewu ze strony światowych mediów, bo nie miały one podtekstu politycznego, a tylko ekonomiczny⁴⁴⁶.

Niezadowolone społeczne w Egipcie potęgował również wprowadzony w 1981 roku i utrzymujący się 2011 roku stan wyjątkowy⁴⁴⁷. Ograniczał on w dużym stopniu swobody obywatelskie poprzez cenzurę i wszechobecną kontrolę, która pozostawiała społeczeństwo Egiptu w realtywnej izolacji międzynarodowej. Obywatele mieli zakaz opuszczania państwa, panowała pełna kontrola Internetu i połączeń telefonicznych, a także wprowadzono zakaz wywożenia egipskiej waluty – funta egipskiego. Wiele ograniczeń dotyczyło również importu towarów z zagranicy, do których miały dostęp wyłącznie elity rządzące.

Zatem warto pokusić się o tezę, że w przeciwieństwie do innych państw uwikłanych w „Arabską Wiosnę Ludów”, bunt mas w Egipcie nie był działaniem afektywnym, spontanicznym i zaskakującym. Był efektem kumulacji wielu czynników, mających wspólny mianownik w poziomie życia i zróżnicowaniach spo-

---

średnich inwestycji zagranicznych, który wyniósł pod koniec XX wieku 0,7% PKB. Kolejnym problemem jest niska konkurencyjność gospodarek, które wytwarzają produkty o niskim i średnim stopniu zaawansowania technologicznego, co przekłada się na niewielki wzrost eksportu. W ostatnich dekadach XX wieku wyniósł on jedynie 5%, podczas gdy w innych regionach świata notowano wzrost w skali kilkuset procent. Dodatkowo niekorzystna jest struktura eksportu. W większości stanowią go surowce i produkty rolne. Gospodarki państw arabskich cierpią również z powodu rosnącego zadłużenia zagranicznego.

⁴⁴⁵ W relacji do PKB przypadającego na jednego mieszkańca płaca spadła w tym czasie z 60 do 13%. Zob. P. Karnaszewski, *Samotność Egipcjanina*, <http://www.forbes.pl/artykuly/sekcje/wydarzenia/samotnosc-egipcjanina,12488,1> [dostęp z dnia: 24.04.2014]. Zob. również: T. Iwiński, *Rewolucja w Egipcie była nieuchronna*, <http://www.fakt.pl/Rewolucja-w-Egipcie-byla-nieuchronna,artykuly,94549,1.html> [dostęp z dnia: 24.04.2014].

⁴⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁴⁷ Zob. <http://www.wprost.pl/ar/289701/Egipt-zniesie-stan-wyjatkowy-Po-31-latach/> [dostęp z dnia: 12.05.2014].

łecznych. Ponadto ważnym problemem dla władz Egiptu była struktura etniczna oraz liczebność przedstawicieli innych narodowości, co powodowało ogromne ograniczenia w zakresie polityki wobec mniejszości i uchodźców, którzy kierowali się własnym interesem i trudno było ich zadowolic⁴⁴⁸.

2. REWOLUCYJNE KALENDARIUM

Iskrą, która spowodowała wybuch niezadowolenia społecznego w Egipcie, było samospalenie się Muhammada Bu Aziziego i „Jaśminowa Rewolucja” w Tunezji⁴⁴⁹. To wydarzenie stało się również symbolem zrywu egipskiego społeczeństwa, zapoczątkowanego 25 stycznia 2011 roku. Sama data nie była przypadkowa, bowiem wiązała się z Narodowym Dniem Policji, bardzo mocno znienawidzonej przez zwykłych Egipcjan za brutalność i bezkarność. Istotną rolę w organizacji zgromadzenia miała organizacja o nazwie „Ruch 6 Kwietnia”, która na długo przed 25 stycznia za pomocą Internetu oraz innych narzędzi medialnych prowadziła akcję agitacyjną, zachęcającą Egipcjan do pokazania niezadowolenia. W efekcie na plac Tahrir (plac Wyzwolenia) przybyło tego dnia 15 tysięcy ludzi, co okazało się ogromnym zaskoczeniem nie tylko dla władz, ale również dla samych organizatorów. Pierwsza demonstracja spowodowała falę kolejnych, co zmusiło władze do zaniechania siłowego rozwiązywania problemu. Zaskakująca okazała się postawa armii, która zajęła pozornie przyjazne względem tłumu stanowisko, a niektórzy żołnierze przyłączyli się nawet do demonstrantów⁴⁵⁰. Dzięki poparciu tłumu, solidności i jedności narodowej oraz samodyscypliny protestujących udało się zmusić prezydenta Mubaraka do ustąpienia. Niewątpliwym sukcesem było to, że całość wydarzeń przebiegła bez użycia jakiegokolwiek przemocy i rozlewu krwi.

Rewolucja w Egipcie mogła mieć całkowicie inny skutek, gdyby nie decyzja dowodzących egipskim wojskiem o zaniechaniu interwencji przeciw zbuntowanemu tłumowi. Gdyby nie to skutki buntu mas egipskich mogłyby być zbliżone do tych, jakie miały miejsce w Libii czy Syrii. Prawdopodobnie demonstracje zostałyby szybko i krwawo stłumione, a Mubarak kierowałby dalej losami Arabskiej

---

⁴⁴⁸ A. Ragoda, *op. cit.*, s. 140-145; zob. więcej: J. Beinin, H. El-Hamalawy, *Strikes in Egypt Spread from Center of Gravity*, Middle East Research and Information Project, 9 maj 2007 <http://www.merip.org/mero/mero050907> [dostęp z dnia: 04.05.2014]. Struktura etniczna Egiptu została opisana w artykule: <http://www.wirtualnyegipt.pl/spoleczenstwo/ludnosc-egiptu.html> [dostęp z dnia: 11.04.2014]. Większość Egipcjan pochodzi z chamito-semickiej grupy narodów, która zasiedliła Egipt już w starożytności, aby wymieszać się z Arabami, którzy podbili ten obszar w VII wieku n.e. Poza rdzennymi Egipcjanami, którzy stanowią ok. 95% ludności, żyją tu także Nubijczycy, Beduini, Sudańczycy, Syryjczycy i Europejczycy, głównie Włosi i Francuzi. Jest też wielu Latynosów, Azjatów z Indii i Filipin oraz przedstawicieli Bliskiego Wschodu, którzy w Egipcie robią interesy.

⁴⁴⁹ R. Bania, M. Woźniak, K. Zdulski, *op. cit.*, s. 26.

⁴⁵⁰ Zob. M. Levine, *Fears of a 'counter-revolution' in Egypt*, „Al-Jazeera”, <http://english.aljazeera.net/indepth/opinion/2011/03/201132071452793639.html> [dostęp z dnia: 07.04.2014].

Republiki Egiptu⁴⁵¹. Armia nie reagowała, gdyż w prawie egipskim była ogólnonarodowym dobrem, a nie zbrojną ręką reżimu, ślepo wykonującą polecenia. Na bierną postawę armii wpłynął również fakt, że Egipcjanie w żaden sposób nie naruszali pokoju i użycie sił militarnych nie było konieczne⁴⁵².

18 dni protestów zaowocowało rozprzestrzenieniem się buntu na cały kraj. Doprowadziło to do paraliżu niemal wszystkich sfer życia publicznego i jeszcze bardziej wyhamowało gospodarkę. Egipcjanie walczący o ustąpienie prezydenta Mubaraka, odwołanie wieloletniego, trwającego od 1981 roku stanu wyjątkowego oraz nowe reformy polityczno-gospodarcze nie godzili się na jakiegokolwiek propozycje ze strony rządu. Istotnym elementem strategii zbuntowanych Egipcjan było porozumienie z armią, bez której niemożliwe byłoby osiągnięcie sukcesu.

Na uwagę zasługuje charakter zrywu w Egipcie, mianowicie był wspomagany przez środki masowego przekazu. Nie bez powodu nazwano ją mianem „cyberrewolucji” czy też rewolucji „internetowej”, co uzasadnia fakt, że przebieg całości wydarzeń był relacjonowany za pomocą Internetu. Skala protestów oraz mobilizacja ludzi skłonnych w nich uczestniczyć byłyby prawie nierealne bez uruchomienia portali społecznościowych. Siła Internetu w przypadku „Lotosowej Rewolucji” była na tyle znacząca, że stał się on swoistym narzędziem kierowania buntem za sprawą portali społecznościowych, które nie tylko służyły organizatorom do agitacji, ale dawały możliwość kierowania ludźmi za pomocą Internetu. Organizatorzy w łatwy i szybki sposób rozsyłali na bieżąco niezbędne informacje do masy odbiorców⁴⁵³.

Rewolucyjne protesty mogły mieć znacznie większy zasięg, gdyby nie fakt, że władze szybko zorientowały się w planach i zarządzeniach rewolucyjnych oraz rozpropagowaniu ich za pomocą Internetu. W efekcie zablokowano trzy największe portale społecznościowe: Facebooka, Twittera i Bambushera. Niestety dla rządu działania te okazały się spóźnione, ponieważ po wyłączeniu tych serwisów wykorzystywano kolejne, co w konsekwencji wpłynęło na decyzję o wyłączeniu sieci internetowej, blokowaniu kanałów telewizyjnych oraz licencji dziennikarskich. Koszty poniesione przez decyzje prezydenta były kolosalne. Blokada dostępu do sieci kosztowała blisko 90 mln dolarów. Mimo starań prezydenta nie udało się

---

⁴⁵¹ Zob. A. S. Ross, *Egypt's Military an Economic Giant, Now in Change*, „Global research”, 13 luty 2011, <http://www.globalresearch.ca/egypt-s-military-an-economic-giant-now-in-charge/23211> [dostęp z dnia: 04.04.2014].

⁴⁵² A. Ragoda, *op. cit.*, s. 139-150; J. Zdanowski, *op. cit.*, s. 10-20, 109-126, 129-145. Według londyńskiego Międzynarodowego Instytutu Studiów Strategicznych – [za:] „Le Monde” z 22–23.02.2012 r. – siły zbrojne Egiptu liczą 448 tys. żołnierzy służby czynnej (pochodzących z poboru przy okresie służby od 12 do 36 miesięcy, zależnie od rodzaju wojsk) i 479 tys. rezerwistów. W 2010 r. Budżet Ministerstwa Obrony wynosił 6,24 mld dolarów, rok później 7,14 mld dolarów, a pomoc wojskowa USA – 1,3 mld dolarów rocznie. Zob. J. Natkański, *Transformacja w Egipcie*, cz. 1, INFOS, Biuro Analiz Sejmowych, 26 kwietnia 2012, s. 2.

⁴⁵³ M. Zawrotna, *Państwo Facebooka*, [w:] K. Górak-Sosnowska, K. Pachniak, *op. cit.*, s. 176-180. Zob. też: M. Abdel-Baky, *Cyber Revolution*, „Al. Ahram”, <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1034/sc30.htm> [dostęp z dnia: 06.04.2014].

powstrzymać wydarzeń. Powiązania Google i Twittera oraz możliwość połączenia i uzyskania dostępu dzięki zagranicznym numerom dała możliwość kontynuacji wydarzeń⁴⁵⁴.

3. TRANSFORMACJA USTROJOWA I „NIESPELNIONE SNY”

Rewolucja egipska obaliła autorytaryzm, dając początek demokracji, która – jak się okazało – jest „fasadowa”, obciążona naleciałościami poprzedniego systemu, specyfiką społeczeństwa i jego kultury. Istotne znaczenie dla przemian w Egipcie miała wciąż pogłębiająca się recesja gospodarcza. Powstaje więc pytanie: czy rewolucja w Egipcie osiągnęła swój cel? Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie, zważywszy na fakt, że proces transformacji w Egipcie nadal trwa i nie ma możliwości dokonania miarodajnej oceny, jakie skutki przyniesie. Niezaprzeczalnym sukcesem społeczeństwa egipskiego była i jest zmiana władzy oraz zerwanie z dotychczasowym systemem. Obalenie prezydenta Mubaraka, jego proces i oskarżenie o kradzieże, korupcję oraz przyczynienie się do śmierci kilkuset osób, zdają się pieczętować sukces osiągnięty w ramach rewolucji⁴⁵⁵. Niestety po rewolucji w Egipcie wcale nie można było mówić o stabilizacji.

Istotne znaczenie dla budowania formalnej demokracji miały pierwsze wybory parlamentarne, które wyłoniły głównych graczy na nowej arenie politycznej. Wybory do izby niższej parlamentu – Zgromadzenia Ludowego (Madżlis Asz-Szaab) – odbyły się w trzech etapach: 28 listopada i 14 grudnia 2011 r. oraz 3 stycznia 2012 r. W każdym z nich głosowanie przeprowadzono w 9 z 27 egipskich prowincji. 2/3 posłów wybierano z list partyjnych, na których zgłoszono 590 kandydatów, a 1/3 z list indywidualnych (6591 kandydatów)⁴⁵⁶. Wielki sukces osiągnęły partie islamskie, gdzie czołową pozycję polityczną zdobyła polityczna formacja Bractwa Muzułmańskiego – WiS⁴⁵⁷. Również w trzech etapach, w okresie między 29 stycznia 2012 r. a 22 lutego 2012 r., odbyły się wybory do izby

⁴⁵⁴ *Ibidem*. s. 179.

⁴⁵⁵ Zob. <http://www.foxnews.com/world/2011/08/15/egypts-mubarak-returns-to-court-to-face-trial/> [dostęp z dnia: 04.04.2013]; <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-21646686> [dostęp z dnia: 08.04.2014].

⁴⁵⁶ J. Natkański, *Transformacja w Egipcie*, cz. 2, INFOS, Biuro Analiz Sejmowych, 10 maja 2012, s. 2. Zgromadzenie Ludowe składa się z 508 deputowanych (332 wybieranych z list partyjnych w wyborach proporcjonalnych, 166 z list indywidualnych w wyborach większościowych i 10 mianowanych przez głowę państwa).

⁴⁵⁷ *Ibidem*, s. 2. Po stronie sił islamskich wystąpiły: Sojusz Demokratyczny z dominującą pozycją Partii Wolności i Sprawiedliwości (WiS) oraz z udziałem kilku centrowych partii świeckich, Sojusz Islamski (głównie trzy partie salafickie – Nur, Asala, Nahdha) oraz partia umiarkowanych islamistów Wasat (Centrum). Siły świeckie i liberalne reprezentowały: Blok Egipski (Al-Kutla Al-Misrija z dominującą pozycją Partii Wolnych Egipcjan i udziałem kilku drobnych partii o profilu lewicowym i socjaldemokratycznym), Sojusz Trwającej Rewolucji (nowo powstałe partie liberalne i lewicowe, w tym Koalicja Młodzieży Rewolucji) oraz najstarsza egipska partia – Wafd. Frekwencja wyborcza wyniosła blisko 60%. Bractwo Muzułmańskie uzyskało 235 mandatów, Sojusz Islamski (z dominującą salaficką partią Nur) – 123 mandaty, Wasat – 10 mandatów. Wśród partii świeckich Wafd zdobył 38 mandatów, a Blok Egipski – 34. Pozostałych dziesięć partii, które weszły do Zgromadzenia Ludowego, zdobyło łącznie 35 mandatów.

wyższej – Rady Konsultacyjnej (Madżlis Asz - Szura). W przeciwieństwie do Zgromadzenia Ludowego frekwencja w wyborach do izby wyższej była zadziwiająco niska i nie przekroczyła kilkunastu procent w poszczególnych okręgach wyborczych. Wynikało to głównie z niewielkich prerogatyw tej izby i padających propozycji jej likwidacji. Również w tych wyborach zwyciężyły partie islamskie⁴⁵⁸.

Symbolem zmian systemowych było powołanie już 11 lutego 2011 roku przewodniczącego Najwyższej Rady Sił Zbrojnych, która przejęła władzę w państwie po ustąpieniu prezydenta Husniego Mubaraka. Został nim Muhammad Husajn Tantawi Sulajman, który objął równocześnie funkcję oficjalnego szefa państwa. 30 czerwca 2012 przekazał władzę pierwszemu demokratycznie wybranemu prezydentowi kraju, Mohamedowi Mursiemu, który wygrał wybory, zdobywając 51,7% głosów.

W efekcie niefortunnych decyzji, godzących w fundamenty demokracji, oraz prób obniżenia rangi Sądu Najwyższego, 28 czerwca 2013 roku wybuchły kolejne fale niezadowolenia, co zaowocowało demonstracjami, nawołującymi Mursiego do ustąpienia z urzędu. Dwa dni później, w pierwszą rocznicę zaprzysiężenia Mursiego na prezydenta, w Kairze odbyła się największa demonstracja od czasu rewolucji. W obliczu nasilenia się zamieszek po umocnieniu się władzy wojskowych, 3 lipca 2013 roku Mursi oddał urząd w ręce Abd al-Fattah as-Sisi'ego – głównodowodzącego siłami zbrojnymi Egiptu. To przekazanie było tylko formalnością, ponieważ już następnego dnia na urząd prezydenta powołano Adliego Mansura, który sprawował go do 8 sierpnia 2014. W chwili obecnej Prezydentem Egiptu jest Abd al-Fattah as-Sisi – były dowódca sił zbrojnych Egiptu, który, mimo demokratycznych obietnic, nadal utrzymuje karę śmierci i ma wpływ na Zgromadzenie Ludowe. Fasadowość demokracji egipskiej podkreśla dynamika zmian na scenie politycznej. Same zmiany na urządzie prezydenta zdają się potwierdzać brak przygotowania do nowego systemu politycznego. Warto podkreślić, że od początku przemian w Egipcie wprowadzono aż dwie Konstytucje: z 25 grudnia 2012 roku oraz 18 stycznia 2014 roku⁴⁵⁹.

4. SPOŁECZEŃSTWO W REALIACH GODPODARKI RYNKOWEJ

Na wstępie warto omówić, z jakim kapitałem społecznym Egipt wstąpił na drogę do demokracji i gospodarki rynkowej. Istotny element kapitału społecznego to populacja i jego struktura, w związku z czym warto skupić uwagę na tej kwestii. Porewolucyjne społeczeństwo Egiptu charakteryzuje wzrost populacji – z 78,8 mln

---

⁴⁵⁸ *Ibidem*, s. 2.

⁴⁵⁹ Zob. E. Górka, *O problemach z konstytucją Egiptu – współczesny konstytucjonalizm bliskowschodni i pułapki w treści konstytucji Egiptu z 2012 roku*, [w:] P. Niziński, M. Lipa, *Porewolucyjny Egipt. Wybrane aspekty społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 61-74.

w 2010 roku na 82,6 w połowie roku 2014⁴⁶⁰. Jest ono dość specyficzne, ponieważ posiada korzystną strukturę wieku, której prawie 70% zawiera się w kohorcie wieku 15-64, natomiast prawie 33% to część społeczeństwa w kohorcie do lat 14. Ludzie w wieku poprodukcyjnym, czyli powyżej 65. roku życia, stanowią tylko 4,5% ogółu populacji Egiptu. Średnia wieku wynosi niespełna 25 lat, a w wieku produkcyjnym znajduje się ponad 30% społeczeństwa⁴⁶¹. Istotnym wskaźnikiem kapitału społecznego jest poziom wykształcenia, który mimo wysokiego poziomu analfabetyzmu wciąż rośnie. Niestety nie przekłada się to na spadek bezrobocia w Egipcie, które dotyka głównie ludzi w przedziale wiekowym od 15 do 24 lat i od 2010 roku sukcesywnie wzrasta. Dane przedstawione na rysunku 1 wskazują tendencję bezrobocia w latach 2012-2015.

Rys. 1. Bezrobocie w Egipcie w latach 2012-2015 (mln)

Źródło: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/industrial-production> [dostęp z dnia: 01.03.2015].

Wynika z nich, że od początku 2013 do lipca 2014 roku bezrobocie w Egipcie wciąż rosło, osiągając w styczniu 2014 roku rekordową liczbę zarejestrowanych bezrobotnych, tj. około 37 mln osób⁴⁶². Obecnie utrzymuje się tendencja spadkowa, choć nadal bezrobocie stanowi najistotniejszy problem społeczny i ekonomiczny w Egipcie.

Istotnym wskaźnikiem kondycji społeczeństwa Egiptu jest wskaźnik ubóstwa, który obecnie kształtuje się na poziomie około 40%-50% ogółu społeczeństwa. Realne ubóstwo bardzo różni się od stopy ubóstwa ustawowego, która (według danych Centralnej Agencji Mobilizacji Publicznej i Statystyki – CAPMAS)

⁴⁶⁰ <http://pl.tradingeconomics.com/egypt/population> [dostęp z dnia: 29.01.2015].

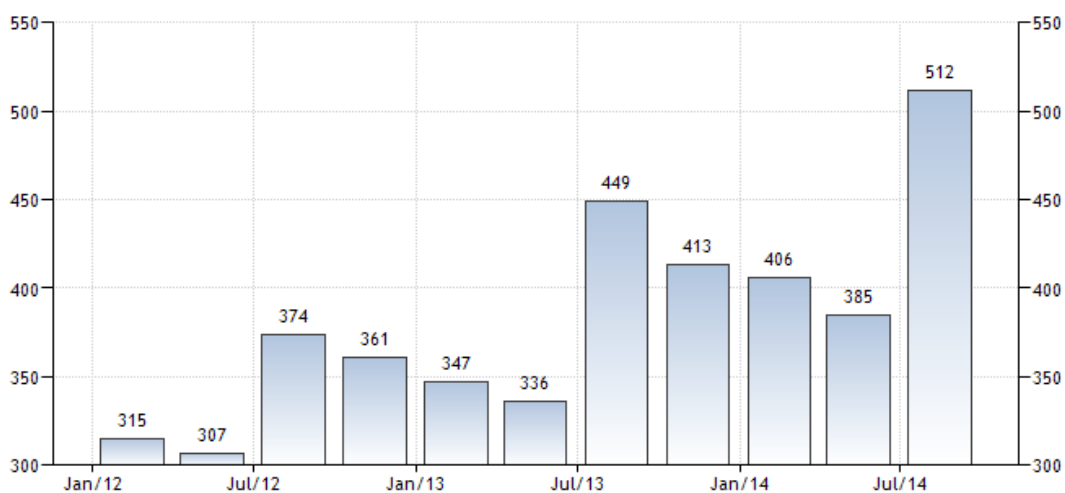
⁴⁶¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>. [dostęp z dnia: 24.05.2014].

⁴⁶² <http://www.tradingeconomics.com/egypt/report> [dostęp z dnia: 24.05.2014]; *The World Factbook 2012*, op. cit.

wzrosła w Egipcie z 25,2% w latach 2010-2011 do 26,3% w latach 2012-2013. Aż 25% społeczeństwa żyje na granicy ubóstwa, a 11,9% społeczeństwa jest dotknięte przez ubóstwo wielowymiarowe⁴⁶³.

Problem ubóstwa dotyka głównie ludzi młodych i dzieci. Posiada nie tylko podłoże socjoekonomiczne, wyrażone w przynależności do klas społecznych, ale również geograficzne, wynikające z dostępu do źródeł utrzymania w regionach turystycznych i okolicach wielkich aglomeracji miejskich. Największe ubóstwo dotyka części społeczeństwa wiejskiego i peryferii, szczególnie Górnego Egiptu⁴⁶⁴, gdzie 51% osób mieszkających na terenach rolniczych i 21% mieszkańców miast to osoby ubogie. Najwyższy poziom ubóstwa (69%) odnotowano w 2011 roku w prowincji Assiut, położonej właśnie w Górnym Egipcie. Warto podkreślić, że ubóstwo dotyka nie tylko ludzi niewykształconych. Oprócz 36% wszystkich egipskich analfabetów aż 7% ludzi z wykształceniem średnim i wyższym jest dotkniętych ubóstwem i wskaźnik ten wciąż wzrasta⁴⁶⁵.

Na poziom ubóstwa w Egipcie oprócz bezrobocia istotny wpływ miał wzrost cen podstawowych produktów oraz związany z tym faktem poziom wydatków. O ile wzrost cen najbardziej był widoczny w początkowej fazie przemian, o tyle w kolejnych latach nadal utrzymywał się na wysokim poziomie. W okresie przemian największy wzrost wydatków dotyczył żywności i kwestii socjalnych. Rysunek 2 przedstawia tendencję wydatków w latach 2012-2014 w mld \$.

Rys. 2. Poziom wydatków konsumpcyjnych w Egipcie w latach 2012-2014 (mld \$)

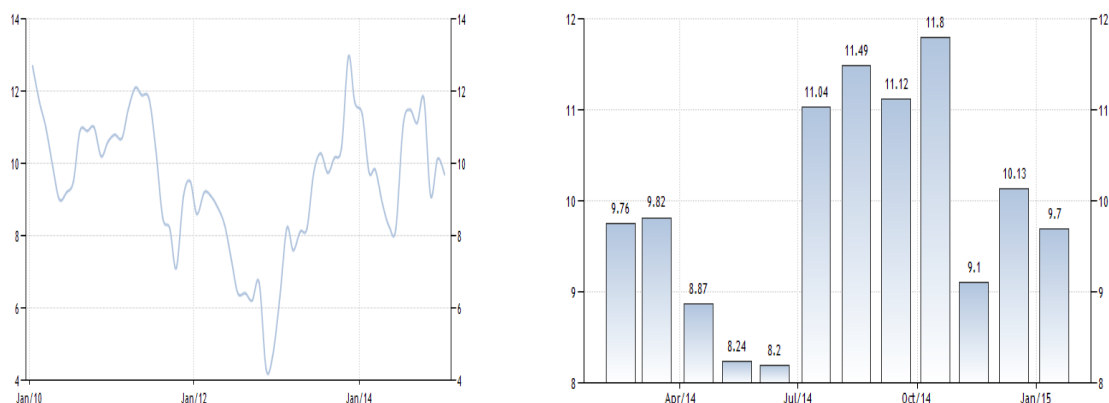
Źródło: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/unemployment-rate> [dostęp z dnia: 09.01.2015].

⁴⁶³ Zob. *Rural poverty in Egypt*, <http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/egypt> [dostęp z dnia: 01.03.2015].

⁴⁶⁴ T. Rosenberg, *Revolution U*, [w:] *Revolution in the Arab World Tunisia, Egypt, and the Unmaking of an Era*, „Foreign Policy” (The Washington Post Company) 2011, Special Report, s. 127-142.

⁴⁶⁵ Zob. *Rural poverty...*, op. cit.

Najbardziej widoczny wzrost wydatków konsumpcyjnych miał miejsce od stycznia 2013 do lipca 2014, kiedy osiągnęły rekordowy poziom 512 mld \$. Dla porównania, rok wcześniej kształtowały się one na poziomie 449 mld \$, a w lipcu 2012 – 374 mld \$. Poziom wydatków pozostaje w związku z ubożeniem społeczeństwa, zatem warto zwrócić uwagę na poziom inflacji w Egipcie w okresie przemian. Rysunek 3 przedstawia całkowitą tendencję wzrostu cen.

Rys. 3. Inflacja w Egipcie w latach 2010-2015 (% w stosunku do PKB)

Źródło: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/unemployment-rate> [dostęp z dnia: 09.01.2015].

Największy wzrost cen odnotowano na początku 2010 roku oraz w roku 2014, w którym inflacja osiągnęła poziom prawie 12% PKB. Analizując powyższe dane, nasuwa się wniosek, że spadek bezrobocia oraz spadek cen (odnotowane pod koniec 2014 roku) są przejawem powolnej stabilizacji gospodarki Egiptu, jednak nie przekłada się to na poziom zamożności społeczeństwa. Świadczy o tym wzrost wydatków konsumpcyjnych oraz poziom ubóstwa.

Przemiany w Egipcie dotknęły również firm. Jak wspomniano wcześniej, pojawiła się nowa klasa – tzw. „uboga klasa średnia” lub „nowy proletariats Bliższego Wschodu”⁴⁶⁶. Sam fakt pojawienia się legalnego sektora usług i handlu oraz rzemieślników wskazuje na pewien impuls rynkowy, który w przyszłości może przynieść Egiptowi sukces ekonomiczny. Klasa średnia jest bowiem filarem dobrobytu państwa i pozwala redukować nierówności społeczne⁴⁶⁷. Umocnienie sektora małych i średnich firm SME jest pewnego rodzaju alternatywą dla recesji gospodarczej i słabej kondycji gospodarki egipskiej. Choć istnieje tendencja do pobudzania przedsiębiorczości, średnie firmy nadal stanowią niewielki odsetek egipskiej gospodarki. Obecnie przewagę stanowią małe i mikro firmy, które nie zdołały

⁴⁶⁶ E. Goldstein, *A Middle Class Revolution*, [w:] M. Lynch (red.), *op. cit.*, s. 66-72.

⁴⁶⁷ Obecnie sytuacja gospodarcza nie wskazuje na dogodne warunki rozwoju sektora handlu i usług oraz rzemiosła, ponieważ w 2013 roku z 20% do 25% wzrósł podatek dochodowy firm. Brakuje również rozwiązań, pozwalających małym firmom się rozwijać. Pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że na niezmiennym poziomie utrzymał się podatek od towarów i usług (10%), składki ubezpieczeniowe (40%) oraz składki ubezpieczeniowe pracodawców (26%) i pracowników (14% wynagrodzenia).

rozwinąć się do skali średniej. Te ostatnie stanowią ponad 90% wszystkich zarejestrowanych i zatrudniają od 1 do 4 osób. Według CAPMAS w Kairze firmy średnie stanowią zaledwie 0,13% wszystkich zarejestrowanych i zatrudniają tylko 3% siły roboczej. Według raportu o przyczynach niskiego rozwoju sektora SME, sporządzonego przez Egyptian Center for Economic Studies (ECES) we współpracy z German Development Institute (GDI), w Egipcie występuje sześć determinantów rozwoju SME:

- jakość wykształcenia właściciela firmy;
- rozwój zasobów ludzkich;
- dostępność środków finansowych;
- badania rynkowe;
- konkurencja międzynarodowa;
- egzekwowanie regulacji prawnych⁴⁶⁸.

Według raportu najważniejszym czynnikiem rozwoju firmy jest poziom wykształcenia jej właściciela, gdyż wpływa na wiele pozostałych czynników rozwojowych, jak np. zdolność wykonywania badań rynkowych, możliwość wytwarzania wysokiej jakości produktów. Raport zwraca uwagę na kwestię dostępności środków finansowych jako istotną barierę utrzymania na rynku. Świadczy o tym 50% wskaźnik sektora SME, wskazujący tę barierę rozwoju za istotną. Raport podkreśla także, że przedsiębiorcy egipscy posiadający wysoki poziom wykształcenia, międzynarodowe doświadczenie, potrafiący wykonać analizy rynkowe oraz zainwestować w rozwój kwalifikacji pracowników, zazwyczaj wywodzą się z zamożnych grup społecznych, a ich opinie kształtuje dostępność do kapitału rodzinnego lub zaprzyjaźnionego środowiska⁴⁶⁹. Oznacza to, że największe szanse na rynku mają firmy z tradycjami, założone przez ludzi wykształconych. Nowe firmy, zakładane przez ludzi z najniższych klas społecznych, mają mniejsze szanse na utrzymanie się na rynku.

Omawiane zagadnienia to tylko wycinek związków społeczeństwa z rynkiem oraz filarów kapitału społecznego, który jest najistotniejszym czynnikiem budowania demokracji. Pominięto kwestie systemu politycznego, który wciąż zdaje się być w fazie tworzenia i wyboru kierunku rozwoju oraz systemów wartości, osadzonych w kulturze egipskiej. Na chwilę obecną triangulacja sfery polityki, społeczeństwa i gospodarki wskazuje na najistotniejsze filary budowania demokracji w Egipcie. To one dają podstawy do tworzenia państwa nowoczesnego, zamożnego i praworządnego.

---

⁴⁶⁸ *Biuletyn informacyjny dotyczący rynku w Egipcie*, Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Kairze, nr 2/2012, s. 7.

⁴⁶⁹ *Ibidem*, s. 7.

PODSUMOWANIE

Dziś wiadomo, że prawdziwie demokratyczne przemiany będą wymagać od społeczeństwa Egiptu bardziej aktywnego udziału oraz solidarności w ponoszeniu konsekwencji przemian, głównie finansowych. Czy jednak Egipcjanie są do tego zdolni na tyle, aby podolać ogromnemu obciążeniu, jakim jest słaba kondycja gospodarki? Trudno dziś przewidzieć, jakie będą dalsze skutki recesji, jak zareaguje społeczeństwo na kolejny wzrost cen i pogłębianie się ubóstwa. Jedno jest pewne, że społeczeństwo nie będzie biernie czekać na obietnice, a kolejne utopijne prognozy władz zakończą się nową falą niepokojów.

Zatem wróćmy do pytania zawartego we wstępie: dlaczego o egipskiej demokracji mówi się, że jest utopią, snem czy parademokracją? Już na początku artykułu zwrócono uwagę na kwestie kulturowe, mentalność i naleciałości poprzedniego systemu, w którym – mimo reżimu – panował pewnego rodzaju interwencjonizm państwa, gwarantujący ludności namiastkę opieki socjalnej. W realiach gospodarki rynkowej mechanizmy pomocowe z poprzedniego systemu nie mają prawa bytu lub są mocno ograniczane, co w konsekwencji spycha biedniejszą i niewykształconą część społeczeństwa w pułapkę bezradności i wykluczenia społecznego.

Pojawia się pewien problem: jeśli obecnie w Egipcie blisko połowa społeczeństwa egzystuje na granicy ubóstwa lub dawno przekroczyła linię ubóstwa absolutnego, to jaki los może spotkać państwo, w którym prawie 40 mln ludzi jest biednych, około 20 mln nie pracuje, a ok. 23 mln społeczeństwa nadal jest analfabetami (40% kobiet i 18% mężczyzn nie potrafi czytać i pisać). Dane te nie pozostawiają wątpliwości, co do szans Egiptu na demokrację, bowiem bieda, analfabetyzm, niestabilna sytuacja gospodarcza i nieustająca walka o władzę w sferze polityki – opozycji liberalnej i świeckiej⁴⁷⁰ – pozwalają przypuszczać, że niebawem dojdzie w Egipcie do kolejnego buntu i zmiany władzy. Zatem przyszłość Egiptu wciąż stoi pod wielkim znakiem zapytania. O ile znaczna część społeczeństwa stara się dokonać zmian, o tyle wielu Egipcjan jest rozczarowanych minionymi wydarzeniami i ciągłymi demonstracjami na ulicach, często przeobrażającymi się w awantury czy zamieszki z policją.

Niewątpliwym sukcesem jest obalenie dyktatury i wywalczenie swobód obywatelskich, których efektem jest wolność słowa i brak ograniczeń ze strony rządu. Widoczna jest również poprawa organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Mimo to większa część społeczeństwa wykazuje niezadowolenie z efektów przemian. O ile przeprowadzone w 2011 roku badania opinii społecznej wśród obywa-

---

⁴⁷⁰ *Six Months Later: Civil Society Perceptions of Post-Revolutionary Egypt*, Fundation to the Fortune, sierpień 2011. <http://www.democracyandsociety.com/blog/wp-content/uploads/2012/05/DS.pdf> (13.04.2012)

teli Egiptu wskazują na około 90% odsetek zadowolonych ze zmiany systemu, tak już w 2012 roku odsetek ten spadł do poziomu 34,7%⁴⁷¹.

Egipska demokracja (czy może parademokracja) to wciąż pogłębiająca się korupcja, która stworzyła nowy układ stratyfikacyjny. Mimo że po dyktaturze Mubarak nie ma już śladu, nadal pozostała klasa bogatych i wpływowych Egipcjan, którzy jeszcze bardziej powiększyli swe majątki. Wśród klasy średniej i biednej niestety zmiany idą ciągle w przeciwnym kierunku. Biedni ze względu na sytuację gospodarczą mają jeszcze cięższe warunki egzystencjonalne, natomiast klasa średnia cierpi z powodu bezrobocia. Mamy więc do czynienia z klasycznym przykładem „efektu św. Mateusza”, który ujawnia się wszędzie tam, gdzie dochodzi do zmian systemowych, gdzie bogaci bogacą się jeszcze bardziej, a biedni wpadają w pułapkę jeszcze większej biedy. Patrząc na Egipt z perspektywy przyszłości oraz faktów ekonomicznych i społecznych, należy przyjąć, że w obecnych realiach demokracja jest niemożliwa, a wprowadzanie jej na siłę może zakończyć się upadłością państwa, czego obecnie doświadcza Ukraina.

BIBLIOGRAFIA

1. Bania R., Woźniak M., Zdulski K., *Rewolucje w świecie arabskim aspekty polityczne, społeczne i humanitarne*, Wydział Informacji O Krajach Pochodzenia, Urząd Do Spraw Cudzoziemców, grudzień 2011.
2. Bayat A., *A new Arab street in post Islamist times*, „Foreign Policy Magazine”, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/26/a_new_arab_street?sms_ss=facebook&at_xt=4d4119cb73745d52%2C2.
3. *Biuletyn informacyjny, dotyczący rynku w Egipcie*, Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Kairze, nr 2/2012.
4. Czerep J., *Dwa lata Arabskiej Wiosny – próba bilansu*, Raport Fundacji Amicus Europae, Warszawa 2013.
5. Goldstein E., *A Middle Class Revolution*, [w:] M. Lynch (red.), *Revolution in The Arab World Tunisia, Egypt, and the unmaking of an era*, „Foreign Policy”, 2011.
6. Labidi K., *The Paradox of Press Freedom in the Arab World*, „Arab Reform Bulletin” 2008.
7. Miłosz M., *Fale Tunisi. Kontestacja arabska w latach 2010-2013*, Europejskie Centrum Analiz Geopolitycznych, 2014.
8. Natański J., *Transformacja w Egipcie. Część I*, Biuro Analiz Sejmowych, nr 8(122), Zagadnienia społeczno-gospodarcze, 26 kwietnia 2012.
9. Natański J., *Transformacja w Egipcie. Część II*, Biuro Analiz Sejmowych, nr 9 (123), Zagadnienia społeczno-gospodarcze, 10 maja 2012.
10. Niziński P., Lipa M., *Porewolucyjny Egipt. Wybrane aspekty społeczne i polityczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.

---

⁴⁷¹ *Six Months Later: Civil Society Perceptions of Post-Revolutionary Egypt*, Foundation to the Fortune, sierpień 2011, <http://www.democracyandsociety.com/blog/wp-content/uploads/2012/05/DS.pdf> [dostęp z dnia: 13.04.2012]. Por. *Democracy & Society*, Gregortown University, vol. 9, wrzesień 2012 r., http://foundationforfuture.org/en/Portals/0/PDFs/Civil%20Society%20Perception%20Survey_Egypt_August%202011.pdf [dostęp z dnia: 13.04.2013].

11. Ragoda A., *Iran 2009, Egipt 2011 – złudne podobieństwa*, [w:] K. Górak-Sosnowska, K. Pachniak, *Bunt czy Rewolucja? Przemiany na Bliskim Wschodzie po 2010 roku*, Łódź 2012.
12. *Regional economic outlook: Middle East and Central Asia*, IMF, Październik 2009.
13. *Rocznik Statystyki Międzynarodowej*, GUS, Warszawa 2012.
14. Rosenberg T., *Revolution U*, [w:] *Revolution in the Arab World Tunisia, Egypt, and the Unmaking of an Era*, „Foreign Policy” (The Washington Post Company) 2011, Special Report.
15. Vestner H., *Egipt*, GeoCenter International, Warszawa 1993.
16. *World Tourism Barometr*, United Nations World Trade Organization, vol.7, no. 2, June 2009.
17. Woźniak M., *Egipska rewolucja w krzywym zwierciadle politycznych karykatur*, „Polityka & Bezpieczeństwo”, nr 2/2013.
18. Woźniak M., Ściślewska D. (red.), *Cyberprzestrzeń w krajach Orientu: wolność i zniewolenie*, Wyd. UŁ, Łódź 2014.
19. Zając J., *Role Unii Europejskiej w regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2010.
20. Zawrotna M., *Państwo Facebooka*, [w:] *Bunt czy Rewolucja? Przemiany na Bliskim Wschodzie po 2010 roku*, Łódź 2012.

Źródła internetowe

1. Abdel-Baky M., *Cyber Revolution*, *Al. Ah-ram*, <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1034/sc30.htm>.
2. Beinlin J., El-Hamalawy H., *Strikes in Egypt Spread from Center of Gravity*, *Middle East Research and Information*, Project, 9 maj 2007 <http://www.merip.org/mero/mero050907>.
3. *Democracy & Society*, Gregortown University, vol. 9, wrzesień 2012, http://foundationforfuture.org/en/Portals/0/PDFs/Civil%20Society%20Perception%20Survey_Egypt_August%202011.pdf.
4. Essam El-Din G., *Businessmen to Run Parliamentary Business*, „Ahramonline”, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/2466/Egypt/Politics-/Businessman-to-run-parliamentary-business.aspx>.
5. http://forsal.pl/artykuly/511224,panstwa_o_najwiekszych_nierownosciach_spolecznych_ranking_wedlug_wspolczynnika_giniego.html
6. <http://st-takla.org/Coptic-church-1.html>
7. http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14401292,Egipt__Dziecieca_prostytucja_pod_przykrywka_malzenstw_.html
8. http://www.capmas.gov.eg/reports_eng/cens/frm7_free.aspx?parentid=2940&id=2948&free=1
9. <http://www.stat.gov.pl>
10. <http://www.tradingeconomics.com/egypt/gini-index-wb-data.html>
11. <http://www.tradingeconomics.com/egypt/report>
12. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>
13. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>
14. Iwiński T., *Rewolucja w Egipcie była nieuchronna*, <http://www.fakt.pl/Rewolucja-w-Egipcie-byla-nieuchronna,artykuly,94549,1.html>.
15. Karnaszewski P., *Samotność Egipcjanina*, Forbes, <http://www.forbes.pl/artykuly/sek-cje/wydarzenia/samotnosc-egipcjanina,12488,1>.

16. King S. J., *Sustaining Authoritarianism in the Middle East and North Africa*, „Political Science Quarterly”, Vol. 122, No. 3/2007, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/20202887?uid=3738840&uid=2&uid=4&sid=21101869371433>.
17. Levine M., *Fears of a „counter-revolution“ in Egypt*, „Al-Jazeera”, <http://english.aljazeera.net/indepth/opinion/2011/03/201132071452793639.html>.
18. Ross A. S., *Egypt's Military an Economic Giant, Now in Change*, „Global research”, 13.02.2011, <http://www.globalresearch.ca/egypt-s-military-an-economic-giant-now-in-charge/23211>.
19. *Rural poverty in Egypt*, <http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/egypt>.
20. *Six Months Later: Civil Society Perceptions of Post-Revolutionary Egypt*, Fundation to the Fortune, sierpień 2011, <http://www.democracyandsociety.com/blog/wp-content/uploads/2012/05/DS.pdf>.
21. *The World Factbook 2012*, Central Intelligence Agency, Washington 2012, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>.
22. *Arab Human Development Report. Challenges to economic security*, UNDP, New York 2009, <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2009e.pdf>.

**THE SOCIETY OF EGYPT
AFTER THE FALL OF THE MUBARAK'S GOVERNMENT.
„THE EGYPTIAN DREAM OF DEMOCRACY” PART 2**

SUMMARY

This article is a continuation of the issues raised in the first part in the volume „Society and the war. War – the crisis – mass riots”. The previously raised issues have become the basis to analyze the current social, political and economic situation, as well as they allowed to clarify the thesis about the future of the Egyptian society that seems to be caught up in a constant transformation, seeking new realities of the future „quasi-democracy”. The analysis of the society is based on the change in the social structure and the economy of Egypt.

Keywords: *Lotus Revolution, the Egyptian Spring of Nations, transformation, the society of Egypt*